

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «НАШ КРАЙ» НА УРОЦІ ІСТОРІЇ

У статті досліджено розвиток самостійності учнів в процесі навчання як педагогічну проблему. Визначено особливості самостійної роботи учнів на уроці історії та проаналізовано педагогічні умови розвитку самостійної навчальної діяльності учнів в процесі вивчення теми «Наш край» на уроці історії.

Ключові слова: педагогічні умови, діяльність, самостійність, регіональний компонент.

Михтуненко В.В. Педагогические условия развития самостоятельной учебной деятельности учащихся в процессе изучения темы «Наш край» на уроке истории. В статье исследовано развитие самостоятельности учащихся в процессе обучения как педагогическую проблему. Определены особенности самостоятельной работы учащихся на уроке истории и проанализированы педагогические условия развития самостоятельной учебной деятельности учащихся в процессе изучения темы «Наш край» на уроке истории.

Ключевые слова: педагогические условия, деятельность, самостоятельность, региональный компонент.

Mykhtunenko V.V. Pedagogical conditions for the development of independent educational activities of students in the process of studying the topic "Our Land" in the history lesson. The article explores the development of students' independence in the learning process as a pedagogical problem. The features of students' independent work in the history lesson are determined and the pedagogical conditions for the development of students' independent educational activity in the process of studying the topic "Our Land" in the history lesson are analyzed.

Key words: pedagogical conditions, activity, independence, regional component.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства, економіки, освіти викликає необхідність розробки механізмів формування людини XXI століття – особистості, здатної до аналізу існуючої ситуації, яка бере участь в соціокультурній діяльності, самостійно і відповідально приймає рішення в постійно мінливих умовах. Успіх навчання сьогодні багато в чому залежить від внутрішньої активності учнів, від характеру їх діяльності, від ступеня самостійності і творчості, від того, наскільки у них розвинені вміння самостійно визначати цілі свого навчання, ставити і формулювати для себе нові завдання в навчанні, розвивати мотиви і інтереси своєї пізнавальної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Значний внесок у розвиток теорії самостійності і творчої активності учнів в процесі навчання внесли видатні педагоги М.А. Данилов, Б.П. Єсіпов, І.Я. Лернер, М.І. Махмутов, І.Т. Огородников, П.І. Підкасистий; психологи Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, Л.В. Занков, А.М. Матюшкін, А.Н. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконіна й інших. Дослідження показали, що одним з ефективних засобів розвитку самостійності і творчої активності учнів є самостійна робота.

Метою статті є розробка і реалізація системи розвитку самостійної навчальної діяльності учнів 11 класу в процесі вивчення теми «Наш край» на уроці історії.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз літератури та досвід практичної діяльності показав, що одним з найважливіших умов розвитку самостійної навчальної діяльності учнів в процесі вивчення історії в процесі вивчення теми «Наш край» є організація освітнього процесу на основі технологій навчання, побудованих на пізнавальному діалозі. Ці технології повинні дозволяти навчатися робити свідомий вибір способу діяльності і оцінювати результат; ставити учнів в активну позицію; залучати учнів з різним рівнем знань, різними інтересами і здібностями в дослідження і обговорення проблем; містити правила і норми діяльності, які необхідні учням для засвоєння і застосування; давати учням можливість брати участь у колективному плануванні, виконанні плану, обговоренні результатів роботи [0, с. 130].

Зазначеним ознаками відповідають комунікативні технології навчання, які засновані на продуктивній діяльності учнів в ході вирішення проблем, тому навчальний процес з історії був нами побудований на проектній, проблемній, ігровій та інформаційних технологіях.

Комунікативні технології навчання забезпечують розвиток самостійної діяльності учнів, так як мета і зміст технології визначають «не знання, вміння і навички», а становлення і розвиток самої людини. Урок історії в технології комунікативного навчання будується як модель реального спілкування, в ході якого учень має можливість сам пізнавати і розвиватися, опановувати пізнавальною культурою, а не навчатися.

Уявімо систему дій вчителя і учнів в процесі навчання історії при використанні проектної технології. Проектна технологія навчання виступає як спільна діяльність вчителя та учнів, тому визначені діяльність вчителя та учнів на всіх етапах роботи над проектом, що дозволяють розвивати окремі компоненти самостійної діяльності учнів в процесі вивчення історії [0].

Навчальний мозковий штурм – це один з найбільш цікавих прийомів розв'язання творчих, евристичних задач. Ця перспективна форма навчальної діяльності може бути застосована до будь-яких віковим групам.

Метою даного прийому є розвиток творчого мислення. Цей прийом – гарне доповнення і протипага репродуктивним формам роботи. Учні тренують вміння коротко і чітко висловлювати свої думки, чути і слухати один одного. Є можливість підтримати важкого учня, звернувши увагу на його ідею. Навчальний мозковий штурм викликає великий інтерес учнів, на його основі можна організувати ділову гру.

Навчання школярів ставити питання (проблеми) – найважливіший фактор зростання якості навчання, засіб підготовки до творчості, праці. Як відомо, проблемою називають задачу, яку неможливо вирішити за допомогою відомих знань і способів дій. Вона зазвичай виглядає як протиріччя, що виникає в ході розвитку пізнання. Багато педагогів суть проблемного навчання бачать в протиріччі між знаннями і відсутністю необхідних знань. Але тоді виникає питання: «Який шлях від незнання до знання?». Якщо він лежить через заучування, то тут і проблеми немає. Але якщо для засвоєння нового матеріалу необхідні самостійні пошуки, пов'язані з дослідженням предметів і явищ, з виявленням їх зв'язків, змін, тобто виникає проблемна ситуація, то тут потрібна напружена розумової діяльності.

Можна виділити три групи проблемних ситуацій [0, с. 22]: пізнавальні (теоретичне мислення) - вирішуються порівнянням, висуванням гіпотез, припущень. В результаті з'являються нові закони і висновки в науці, нові поняття; оціночні (критичне мислення) - вимагають критичної оцінки предметів і результатів праці. організаторсько-виробничі (практичне мислення). Рішення організаторсько-виробничих проблем пов'язано з пошуком шляхів різних позитивних змін навколишньої дійсності і сприяє розвитку практичного мислення, а також веде до пошуку застосування знань на практиці.

Другою педагогічною умовою є те, що типи самостійних робіт повинні варіюватися від репродуктивних до творчих і дослідницьких. Відповідно до рівнів самостійної продуктивної діяльності учнів можна виділити чотири типи самостійних робіт: відтворювальні, реконструктивно-варіативні, евристичні і творчі роботи. Кожен з чотирьох типів робіт має свої дидактичні цілі.

Відтворювальні самостійні роботи за зразком необхідні для запам'ятовування способів дій в конкретних ситуаціях (ознак понять, фактів і визначень), формування умінь і навичок і їх міцного закріплення. Діяльність учнів при виконанні робіт цього типу, строго кажучи, не зовсім самостійна, оскільки їх самостійність обмежується простим відтворенням, повторенням дій за зразком. Однак роль таких робіт дуже велика. Вони формують фундамент для справді самостійної діяльності учня. Роль вчителя полягає в тому, щоб для кожного учня визначити оптимальний обсяг роботи. Поспішний перехід до самостійних робіт інших типів позбавить учня необхідної бази знань, умінь і навичок. Затримка на роботах за зразком - марна трата часу, що породжує нудьгу і неробство. У школярів пропадає інтерес до навчання, а предмету, настає гальмування в їх розвитку.

Самостійні роботи реконструктивно-варіативного типу дозволяють на основі отриманих раніше знань і даної вчителем загальної ідеї знайти самостійно конкретні способи вирішення завдання стосовно до даних умов завдання. Самостійні роботи цього типу призводять школярів до осмисленого переносу знань в типові ситуації, вчать аналізувати події, явища, факти, формують прийоми і методи пізнавальної діяльності, сприяють розвитку внутрішніх мотивів до пізнання, створюють умови для розвитку розумової активності школярів. Самостійні роботи цього типу формують підстави для подальшої творчої діяльності учня [0, с. 85].

Евристичні самостійні роботи формують уміння і навички пошуку відповіді за межами відомого зразка. Як правило, учень визначає сам шляхи вирішення завдання і знаходить його. Знання, необхідні для вирішення, учень вже має, але відібрати їх в пам'яті буває часом нелегко. На даному рівні продуктивної діяльності формується творча особистість учня. Постійний пошук нових рішень, узагальнення і систематизація отриманих знань, перенесення їх в абсолютно нестандартні ситуації роблять знання учня більш гнучкими, мобільними, виробляють вміння, навички і потреба самоосвіти. Види евристичних самостійних робіт, як і робіт інших типів, можуть бути найрізноманітнішими. Одним з поширених в практиці школи видів евристичних самостійних робіт є самостійне пояснення, аналіз демонстрації, явища, реакції, суворе обґрунтування висновків за допомогою аргументів або рівнянь і розрахунків. Творчі самостійні роботи є вінцем системи самостійної діяльності школярів. Ця діяльність дозволяє учням отримувати принципово нові для них знання, закріплює навички самостійного пошуку знань. Психологи вважають, що розумова діяльність школярів при вирішенні проблемних, творчих завдань багато в чому аналогічна розумової діяльності творчих і наукових працівників. Завдання такого типу є один з найефективніших засобів формування творчої особистості [0, с. 50].

Організація самостійної роботи та керівництво нею – це відповідальна і складна робота кожного вчителя. Виховання активності і самостійності необхідно розглядати як складову частину виховання учнів. Це завдання виступає перед кожним вчителем в числі завдань першорядної важливості.

Організація і проведення самостійної діяльності на уроках історії вимагає особливого підходу. Тому вчителю необхідно ретельно продумувати плани уроків, визначати зміст і місце самостійної роботи, форми і методи її організації. Тільки в цьому випадку самостійна діяльність учнів на уроках історії буде усвідомленою. При цьому педагог повинен передбачити рівень складності і обсяг роботи, труднощі і можливі помилки, які можуть виникнути у дітей в ході її виконання. При організації самостійної роботи на уроках історії також необхідно продумати проведення контролю і надання допомоги учням.

Ефективність самостійної роботи учнів прямо залежить від умов, які забезпечують організацію і планування, управління і контроль за системою самостійних робіт, що дозволяють в рамках цілісного навчально-виховного процесу паралельно використовувати і методи непрямого керівництва навчальною діяльністю учнів, і методи управління придбанням ними навичок свідомої самоорганізації. Природно, створення таких умов вимагає від викладача знань про психолого-педагогічної специфіці змісту прямих і непрямих методів управління пізнавальною діяльністю учнів в ході виконання ними самостійних робіт різного типу і їх призначення, вміння своєчасно і правильно формулювати і трансформувати цілі, мотиви, орієнтири і ціннісні установки на навчальну діяльність. Крім того, важливим є і вміння викладача реалізувати вимога своєчасного і послідовного включення самостійних робіт у процес засвоєння знань [0, с. 77].

Інакше кажучи, організовуючи систему самостійних робіт учнів, вчитель повинен вміти обґрунтовано відповідати на наступні питання: коли доцільно вводити самостійну роботу при вивченні навчального матеріалу; який конкретний тип самостійної роботи з усіх можливих слід вибрати і задіяти на кожному етапі засвоєння знань.

Крім того, методика організації і проведення самостійної роботи повинна враховувати необхідність поступового, строго регламентованого і врахованого в єдиній системі самостійних робіт зміни їх приватно-дидактичних цілей, типів пред'являються пізнавальних завдань, ступеня їх труднощі і складності. Такі зміни на різних етапах навчання сприяють розвитку інтелектуальних можливостей учнів, їх підготовці до безперервної самоосвіти в подальшому.

Загальновідомо, що однією з причин слабкої успішності ряду учнів є їхнє невміння працювати з книгою, текстом, невміння самостійно думати, викладати матеріал своїми словами. Навпаки, коли вчитель спонукає учня самого обмірковувати, визначати, порівнювати історичні явища, узагальнювати отримані знання, висловлювати свою думку і тому подібне, тобто коли учень діє і міркує, шукає і робить висновок, у нього розвиваються цілеспрямована спостережливість і вміння долати труднощі; придбані таким шляхом знання глибокі і міцні.

Очевидно, що в цій роботі повинна бути суворая система. В організаційному плані вона передбачає наступне [0, с. 122]: включати в процес самостійної діяльності (з урахуванням його індивідуальних особливостей, рівня підготовленості); здійснювати перехід від простих знань до більш складним; постійно забезпечувати контроль і керівництво з боку вчителя; включати в сферу самостійної пізнавальної діяльності учнів все різноманітність що містяться в предметі знань.

Джерелами знань при організації самостійної роботи учнів є підручники, історичні документи, карти, фотодокументи, статистичні дані, довідкова та науково-популярна література, матеріали періодичної преси та інших засобів масової інформації, Інтернет. Існує досить багато видів самостійної роботи учнів на уроках, але мені б хотілося виділити наступні: складання планів; робота учнів над висновками як по окремому уроку, так і по темі в цілому; складання учнями порівняльних таблиць; робота з історичними документами.

На предметному рівні формування компетентностей, досвід самостійного вирішення проблем вимагає активного включення в навчальний процес внутрішніх та зовнішніх ресурсів. Внутрішніми ресурсами є знання, уміння й навички. З погляду активізації – це прояви мотиваційної сфери особистості, фізичні, моральні й вольові зусилля, що спрямовуються на досягнення мети без будь-якої допомоги. Їм характерні предметні, міжпредметні чи життєві скерування. У цьому комплексі внутрішніх ресурсів знання виступають інтелектуальним чинником, а вміння й навички – засобами та методами виконання певного завдання. Останнім властивий широкий діапазон прояву, оскільки вони визначають ступінь дієвості особистості.

До зовнішніх ресурсів відноситься те, що сам учень зможе залучити для вирішення певної проблеми, зокрема: спланувати діяльність, підібрати літературні джерела, скласти прилад, найраціональніше вирішити проблему, розв'язати задачу чи вправу, здійснити самоконтроль, виявити помилки чи неточності, провести корекцію, рефлексію. Такі дії врешті рещт ведуть до самовдосконалення особистості [0, с. 191].

Упровадження компетентнісного підходу ставить перед учасниками навчального процесу нове завдання: для вчителя – навчити вчитися, для учня – уміти вчитися. Комплексними ресурсними засобами для реалізації цього завдання, на наш погляд, є сформованість і подальший розвиток навчальної самостійності, проявом якої є широке й різнобічне використання на уроках історії самостійних робіт. Одним з найважливіших умов успішного формування в старших школярів умінь і навичок є усвідомлення школярами як самих дій, так і послідовності дій, які треба застосувати, щоб виконати запропоноване завдання, вирішити історичну проблему.

Підсумок нашого дослідження: ефективність самостійної учбової діяльності школярів підвищується, якщо на різних етапах уроку за умов коли використовується система навчальних завдань (за зразком, репродуктивні, варіативні, творчі) та система пізнавальних завдань побудованих за принципом зростання рівня пізнавальної активності. Використані технології вдосконалення практичного стану учбової діяльності старших школярів в передовому та масовому досвіді роботи старшої школи. Розроблена та проведена система завдань для самостійної учбової діяльності школярів старшого шкільного віку, експериментально перевірено результативність.

Шлях до самонавчання й самоосвіти лежить через використання широкого спектру різнорівневих самостійних робіт за участю методів продуктивного навчання. Він є досить трудомістким і вимагає великої

співпраці учня й учителя, підготовки відповідного дидактичного матеріалу з установкою на процес учіння, знання та використання різних видів самостійної роботи. В умовах діяльнісного підходу до навчання самостійна робота є інструментом формування компетентності «вміння вчитися».

ЛІТЕРАТУРА

1. Буряк В. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра // Рідна школа. 2001. № 9. С. 49-51.
2. Величко О.В. Проблемне навчання як засіб підвищення пізнавальної активності школярів. Таврійський вісник освіти. 2014. № 1(45). С. 191-192.
3. Геращенко В.О. Самостійна робота як засіб формування навчальної діяльності учнів // Становлення якісного освітнього середовища як об'єкт педагогічного дослідження : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Херсон : Айлант, 2006. Вип. 9. С. 121-123.
4. Демченко О. Реалізація основних підходів, методів та форм організації самостійної роботи у сучасній педагогічній практиці // Рідна школа. 2006. № 7. С. 19-22.
5. Ігнатова Р. Розвиток пізнавальної активності учнів як педагогічна проблема // Вісник Львівського університету. 2004. Вип. 18. С. 73-80.
6. Марчук Л.Б. Самостійна робота як метод урізноманітнення навчальної діяльності учнів // Рідна школа. 2000. № 4. С. 84-88
7. Мороз П.В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України: методичний посібник / Мороз П. В. К.: Педагогічна думка, 2012. 128 с.
8. Набока Б. Роль самостійної пізнавальної діяльності учнів в контексті формування загальнонавчальних умінь // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. 2013. Вип. 123(1). С. 234-238.
9. Терлецька Л. Формування навчально-пізнавальної активності учнів у контексті реалізації мети і завдань української освіти // Актуальні питання гуманітарних наук. 2014. Вип. 9. С. 129-134.
10. Хом'юк І.В. Уміння самостійної роботи, їх структура та рівні сформованості // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2006. Вип. 18. С. 73-76.

REFERENCES

1. Buryak V. Independent work as a type of educational activity of the student // Native School. 2001. № 9. S. 49-51.
2. Velichko O.V. Problem education as a means of increasing cognitive activity of students. The Taurian Herald of Education. 2014. No. 1 (45). Pp. 191-192.
3. Gerashchenko V.O. Independent work as a means of forming students' educational activity // Formation of a qualitative educational environment as an object of pedagogical research: materials of the All-Ukrainian scientific-practical. Conf. Kherson: Island, 2006. Vip. 9. pp. 121-123.
4. Demchenko O. Realization of the basic approaches, methods and form of organization of independent work in modern pedagogical practice // Native school. 2006. № 7. S. 19-22.
5. Ignatova R. The development of cognitive activity of students as a pedagogical problem // Bulletin of the University of Lviv. 2004. Issue 18. Pp. 73-80.
6. Marchuk LB Independent work as a method of diversification of students' educational activities // Native School. 2000. № 4. S. 84-88
7. Frost P.V. Research activity of students in the process of teaching the history of Ukraine: a methodical guide / PV Frost: Pedagogical Thought, 2012. 128 p.
8. Naboka B. The role of independent cognitive activity of students in the context of the formation of general education skills // Scientific notes [Kirovohrad State Pedagogical University named after Vladimir Vinnichenko]. 2013. Vyp. 123 (1). Pp. 234-238.
9. Terletska L. Formation of students' educational and cognitive activity in the context of the realization of the goal and tasks of Ukrainian education // Actual issues of the humanities. 2014. Vol. 9. P. 129-134.
10. Khomyuk I.V. Ability to work independently, their structure and levels of formation // Sciences. notes of the Vinnytsia State. ped. to them. M. Kotsyubinsky. Vinnytsia: Nilan-LTD. Ltd., 2006. 18. P. 73-76.

УДК 373.5.016:94]:004032.6

Осадчий Дмитро,
студент ННІ історії та філософії
СумДПУ імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛЬНИХ МЕДІАПРОДУКТІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Стаття присвячена дослідженню використання медіапродуктів в процесі викладання історії в школі. У статті обґрунтовано доцільність використання візуальних медіа продуктів як визначального фактору засвоєння нових знань учнями.

Ключові слова: *медіапродукт, візуальні засоби, урок історії, загальноосвітня школа.*